

“Az Tamah Çok Zıyan Getirir” mi?

Ömer ZÜLFE

Az tamah çok zıyan getirir atasözü *Türkçe Sözlük*'te az maddesinin alt başlığında “hırslı ve pinti insan her zaman zararlı çıkar” (*Türkçe Sözlük* 2005: 165) anlamıyla geçer. Yine *Türkçe Sözlük*'teki biçimiyle *tamah*, ‘açgözlülük’ ve *tamah etmek* de ‘aç gözlü davranmak; çok beğenip istemek’ (*Türkçe Sözlük* 2005: 1896) anlamlarındadır. Bu karşılıklara göre, ‘açgözlülük, doymazlık ve aşırı hırs’ gibi davranış biçimlerini tanımlayan *tamah* sözcüğünün menfi bir mana taşıdığı açıktır. Öyleyse, *az tamah çok zıyan getirir* atasözünde olduğu hâliyle kişiyi zarara uğratmasında kuşku bulunmayan, *tamah* gibi kötü bir huyun *az* olmasının sakıncası nedir? Oysa bunun tam tersi beklenirdi; kendisindeki menfi özellikleri yönetebilen bir kimsenin zarara uğramaması gerekirdi.

Atasözünün cümle yapısıyla, ona yüklenen anlam arasında bir uyumsuzluktan söz edilebilir. Bu soruna şöyle bir çözüm önerisi getirmek istiyorum:

Bu atasözünün doğru biçimi *Âz u tamah çok zıyan getirir* olmalıdır. Osmanlı Türkçesinde *zulm ü sitem*, *cevr ü cefa*, *mıhr ü vefa* ve *derd ü gam* örneklerinde olduğu gibi yakın veya eş anlamlı Arapça ve Farsça kelimelerle kurulan müteradif yapılar sıklıkla görülür. Atasözünde de böyle bir durum söz konusudur. Farsça ‘aç gözlülük, hırs, tamah’ anlamındaki *âz* sözcüğü aynı/yakın anlamdaki Arapça *tamah* sözcüğüyle bir arada kullanılmıştır. Bu yolla sözün anlamı daha da güçlenmiş; vurgu, hırs ve aç gözlülük üzerinde yoğunlaşmıştır.

Şimdi bu değişimin sebeplerini incelemeye geçebiliriz.

Kullanım yaygınlığından ve herkesin bileceği yanlışlığından olsa gerek Arap harfli metinlerde kimi zaman müteradif kelimeler arasındaki atıf vavı yazılmaz. Böyle durumlarda kelimelerin Farsça terkiple okunması veya yaygın anlamlı bir başka sözcüğe dönüşmesi beklenen sonuçlardandır. Burada da atıf vavının sonradan düşmesi veya hiç yazılmaması sebebiyle, muhtemelen Türkçede çok bilinmeyen ‘hırs, tamah, aç gözlülük’ anlamındaki Farsça *âz* kelimesi, Türkçede çok kullanılan ‘nicelik, nitelik, güç, süre, sayı bakımından eksiklik; alışılmış olandan,

umulandan veya gerekenden eksik, çok karştı' (*Türkçe Sözlük* 2005: 165) anlamlarındaki *az* sözcüğüne dönüşmüştür. Dil, bilinmeyeni değil, bilineni seçer. Bu atasözünde de aynı durum söz konusudur.

Buraya kadarki açıklamalara göre *Az tamah çok ziyan getirir* atasözünü, 'aşırı hırs ve aç gözlülük [insana] çok zarar verir' biçiminde anlamak mümkündür.

Osmanlı şairleri *Az tamah çok ziyan eyler* biçimiyle işledikleri bu atasözünü şairane hayallerin malzemesi hâline getirmişlerdir. Eldeki örnekler *az/âz* kelimesinin iki ayrı şekilde anlaşıldığını gösteriyor. Yaygın kullanıma göre sözcük, Türkçeki 'az, çok olmayan' manasıyla algılanıyor. Mesela,

Taşlıcalı Yahya Bey sevgilinin bir öpücük karşılığında bin can istemesini yeterli bulmuyor ve güzelin öpücüğüne düşük fiyat biçtiği ve az bir karşılık istediği için alışverişinde zarara uğradığını ifade ediyor:

Bûseni bin cânâ değıştin hemân

Eyler imiş az tama çün çok ziyân (Taşlıcalı Yahya, Çavuşoğlu 1977: 465)

"Bir öpücüğünü yalnızca bin tane cana değıştin; çünkü az tamah çok ziyan getirirmiş."

Hecrî ise sevgilide hiç bulunmayan "vefa"nın talibi olmakla az tamah ettiğini ya da bir başka deyişle aza tamah ettiğini belirterek karşılığında belâlara uğradığını söylüyor:

Vefâ umduk dehânından belâ vü cevre düş olduk

Demişler az tama ey dil kişiye çok ziyân eyler (Hecrî; Zülfe 2009: 100)

"Ağızından vefa umduk, belaya, derde tutulduk; ey gönül, "Az tamah (istek) kişiye çok zararlıdır." demişler."

Sevgilinin diğer güzellik unsurları dururken yalnızca varla yok arasındaki dudağını isteyen Adnî de tamah azlığından zarara uğradığına işaret ediyor:

Lebine kâsd iderken dil gözi gamzeyle öldürdü

Meseldür bu ki kişi az tamadan çok ziyân eyler (Adnî; Yücel 2002: 65)

"Gönül, dudaklarını isterken gözü keskin bakışıyla öldürdü; insan az tamah-tan çok zarar görür, atasözü olmuştur."

Beyitlerden anlaşıldığına göre şairler *tamah* kelimesini 'ümid etmek, olmayacak hayale kapılmak' anlamına gelecek şekilde kullanıyorlar.

Şu iki örnek ise *az/âz* kelimesinin Farsçadaki anlamına yakın bir şekilde işlendiği kanısını uyandırıyor:

İster iken *vaslını gitdi dil ü akl ile cân*

Eyler imiş âdeme az tama çok ziyân (Ziyâî; Gürgendereli 2002: 374)

“Ona kavuşmayı arzularken gönül, akıl ve can gitti; aşırı hırs ve aç gözlülük insana çok zarar getirmiş.”

Oldu mesel az tama çok ziyân

Ketm-i zekât işini eyler yamân (G. Âlî; Arslan ve Aksoyak 1998: 89)

“Zekâtı vermemek işini bozar; aşırı açgözlülük çok zarar getirir atasözü olmuştur.”

Son olarak atasözünün yapısıyla ilgili akla gelen iki ihtimali de kaydetmek istiyorum:

İlk ihtimale göre *Az tamah çok ziyân getirir* atasözü eksiltmeli bir yapıdadır ve *Az tamah [bile] çok ziyân getirir* biçimindedir; ancak, atasözlerinin alışılmış yapısında eksiltme çoklukla son sözcüklerde ve özellikle de fiillerde yapılır. Dolayısıyla bu ihtimali kuşkuyla karşılamak gerekir.

İkinci ihtimale göre ise *Az tamah çok ziyân getirir* atasözü yukarıdaki gibi bir eksiltmeye sahne olmuş ve aslı, *Az[a] tamah çok ziyân getirir* biçiminde iken *az* kelimesinin yönelme hâli görevini yitirmesiyle değişmiştir.

Daha çok örnek bulunduğu takdirde, bütün ihtimaller daha sağlıklı değerlendirilip bu atasözü için kesin bir sonuca ulaşmak mümkün olacaktır.

Kaynakça

Arslan, Mehmet ve Aksoyak, İsmail Hakkı (1998), *Gelibolulu Âlî Riyâzü's-Sâlikîn*, Sivas.

Çavuşoğlu, Mehmet (1977), *Yahyâ Bey Dîvanı*, İstanbul İÜEF Yayını.

Gürgendereli, Müberra (2002), *Hasan Ziyâ'î Hayatı-Eserleri-Sanatı ve Divanı (İnceleme-Metin)*, Ankara, Kültür Bakanlığı.

Türkçe Sözlük (2005), Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu.

Yücel, Bilâl (2002), *Mahmud Paşa Adnî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 256 s.

Zülfe, Ömer (2009), *Hecrî Dîvân İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı.